

**Ivan Janez Štuhec**

dr. teologije, izr. profesor v p., Teološka fakulteta,  
Enota Maribor, Slovenska 17, 2000 Maribor  
e-naslov: ivan.stuhec@rkc.si

## **OD KULTURNIH RAZLIK DO SKUPNE ODLOČITVE**

### **UVOD**

Ob stoti obletnici priključitve Prekmurja k matični Sloveniji se med drugim postavlja vprašanje, kako je slovenstvo zorelo v smeri nacije, ki je dosegla svoj cilj s samostojno državo pred tridesetimi leti. Za uvod si priključimo v spomin opredelitev pojma »nacija«, ki ga med drugim najdemo v Stresovem *Leksikonu filozofije*: »Nacija je širša družbena skupnost, kjer člane povezujejo skupni cilji in vrednote (na primer samostojnost, svoboda, demokracija, spoštovanje človekovih pravic, blagostanje, varovanje lastne zgodovinske kulturne dediščine ipd.) in ki si v ta namen daje tudi politično obliko samostojne in suverene države.«<sup>1</sup> Seveda je za takšno skupno voljo potrebno upoštevati jezik, kulturo in morda v preteklosti tudi neko plemensko in rodovno pripadnost ter skupno zgodovino, ki ustvarjajo pogoje za zavest nacije. Pri tem vedno igra pomembno vlogo tudi vera, ki po eni strani terja razumljivost in s tem inkulturacijo, po drugi strani pa v svoji krščanski izdaji presega sleherno vezavo zgolj na en narod. Kristjan-katoličan je tako vedno razpet med lokalnim in globalnim, med narodnim in mednarodnim, med kulturno izvirnostjo in posebnostjo ter multikulturno univerzalnostjo.

Ko gre za vprašanje oblike državnosti, ta ni nujno in brezpogojno vezana na nacionalno državo, pod pogojem, da v nadnacionalni državi nihče ne trpi zatiranja svoje kulturne in jezikovne istovetnosti. Avstro-ogrska monarhija je bila večnacionalna državna skupnost. Nekakšna sodobna evropska skupnost na območju srednje in jugovzhodne Evrope. V revolucionarnem letu 1848 se je v tej večnarodni skupnosti začelo gibanje, ki je ustrezalo revolucionarnim

---

<sup>1</sup> Anton Stres, *Leksikon filozofije*, Celje-Ljubljana 2018, str. 549.

zahtevam po novi ustavi, parlamentu, svobodi tiska, govora, združevanja, reformi sodstva in ustanavljanju nacionalne garde, nekakšne milice.<sup>2</sup>

Katoliška Cerkev, ki je bila v veliki odvisnosti od monarhije, se je na revolucionarne zahteve odzvala zadržano in previdno. Kot bomo videli v nadaljevanju, je obstajala pomembna razlika med Slovenci na Štajerskem in v Prekmurju, kar zadeva dopuščanje nacionalnega momenta v Avstriji in na Madžarskem. Poleg demokratičnih zahtev, ki so odpravljale fevdalne privilegije, je marčna revolucija izpostavila tudi nacionalno vprašanje.<sup>3</sup>

## 1 REVOLUCIONARNO OBDOBJE V AVSTRIJSKI MONARHIJI IN SLOVENSKO VPRAŠANJE

Slovenci v avstrijskih univerzitetnih in škofijskih centrih so v drugi polovici devetnajstega stoletja prepoznali trenutek zgodovine ter pričeli delovati v smeri slovenskega narodnega programa. Prva zahteva po zedinjeni Sloveniji se tako rodi v Celovcu, kjer stolni kaplan Matija Majar – Ziljski prvi pripravi peticijo o Zedinjeni Sloveniji. Za njim graški Slovenci z dr. Jožetom Muršcem (1807–895) na čelu in kot tretji dunajski Slovenci, ki so jo na čelu z dr. Francem Miklošičem (1813–1891) prinesli v Ljubljano ter sprožili podpisovanje peticije, »ki je zahtevala združitev Slovencev v eno deželo, z lastnim parlamentom, uvedbo slovenskega jezika v šole in urade ter zavrnila nemške načrte, naj bi bile slovenske dežele del združenega nemškega cesarstva. Slovenija naj bi bila del avstrijskega cesarstva pod Habsburžani.«<sup>4</sup>

Na volitvah v državni zbor sredi julija 1848 je bilo osrednje vprašanje odprava fevdalnih razmerij in nova ustava za ureditev cesarstva. Na Štajerskem so bili izvoljeni trije kandidati: dr. Fran Miklošič, dr. Jožef Krajnc (1821–1875, znan avstrijski pravnik) in Andrej Dominkuš (1797–1851, oskrbnik sekovske graščine).<sup>5</sup> Volilni sistem je predvideval, da poslanec zastopa približno 50.000 prebivalcev. Po tem sistemu je Kranjska lahko volila 10, Koroška 7, Štajerska 21 in Primorska 12 poslancev, skupno v 383 parlamentarnih sedežev.<sup>6</sup> V razpravi o zemljiški odvezi brez odškodnine, ki je bila ena od prvih točk v parlamentu, se od kmetov izvoljeni predstavniki niso dobro odrezali, saj se je parlamentarna desnica odločila za odškodnino, kar je kmete, ki so polagali veliko upanje v družbene spremembe, ponovno razočaralo in pahnilo v politično brezbriznost, ugotavlja Vrbnjak.<sup>7</sup>

<sup>2</sup> Prim. Stane Granda, *Mala zgodovina Slovenije*, Celje-Ljubljana 2008, str. 185.

<sup>3</sup> Prav tam, str. 187.

<sup>4</sup> Prav tam, str. 188.

<sup>5</sup> Prav tam, str. 189.

<sup>6</sup> Viktor Vrbnjak, *Prvi slovenski tabor v Ljutomeru*, v: *Svet med Muro in Dravo* (ur. Viktor Vrbnjak), Maribor 1968, str. 392 (dalje: Vrbnjak, *Prvi slovenski tabor v Ljutomeru*).

<sup>7</sup> Prim. Vrbnjak, *Prvi slovenski tabor v Ljutomeru*, str. 393.

Granda to obdobje zaključí z naslednjo ugotovitvijo: Zemljiška odveza, oziroma odprava fevdalizma ni bila brezplačna. »Tretjino vrednosti fevdalnih obveznosti so odbili, tretjino je prevzela država, tretjino pa kmetje, ki so jo morali plačati v dvajsetih letih. S tem je bilo za kmete osrednje vprašanje rešeno, čeprav ne povsem v skladu z njihovimi pričakovanji ... Kljub temu po letu 1848 ne moremo več govoriti o fevdalizmu, zemljiških gospodih in podložnikih, ampak le o veleposestvih in veleposestnikih ter kmetih.«<sup>8</sup> Granda tako oceni porevolucionarno obdobje glede nacionalnega vprašanja: »Zaradi neuresničitve ideje Združene Slovenije je bil pri Slovencih občutek popolnega neuspeha. Resnica je drugačna. Noben narod v monarhiji, niti Nemci, niti Italijani niso dosegli združitve. Med uspehe pa lahko naštejemo naslednja dejstva. Dvor oziroma vlada sta poslej pojmovala Slovence kot enoten narod, ne več, kot da bi bili slovenski Korošci ali Štajerci nekaj drugega kot Krajinca. Zato so poslej tiskali za Slovence enotne učbenike, celo uradni Avstrijski uradni list je bil nekaj let tiskan v slovenskem jeziku. Slovenski jezik so kot predmet vpeljali v gimnazije. Pri oblikovanju nove upravne enote okrožja na Štajerskem, drugod so jih odpravili, so na severu praktično upoštevali slovensko narodno mejo. Zaradi prevelikega narodnega navdušenja njeno osrednje mesto ni postalo Celje, ampak Maribor, katerega pomen je začel naglo naraščati.«<sup>9</sup>

Tudi obdobje Bachovega absolutizma je Slovincem prineslo nekaj nezanemarljivih elementov, ki so pomembno vplivali na nadaljnji razvoj nacionalne samobitnosti. Reforma gimnazije in univerze je imela za posledico pisanje učbenikov za slovenščino, izšel je t. i. Wolfov (1782–1859) nemško-slovenski slovar, Wolfova izdaja svetega pisma. Leta 1851 je bila ustanovljena Mohorjeva družba. Dr. Fran Miklošič je bil rektor dunajske Univerze v letih 1854–55. Konkordat med Svetim sedežem in Avstrijo je leta 1855 prinesel pozitivne učinke za slovenski jezik na Koroškem. Celovec je postal slovensko kulturno in jezikovno središče. Leta 1859 Slomšek prenese sedež škofije iz Sv. Andraža v Maribor, kar odločilno vpliva na nadaljnji razvoj prizadevanj za Zedinjeno Slovenijo. Po porazu Avstrije v vojni z Italijo 1859 je država prišla v krizo in nastopi obdobje spreminjanja monarhije v parlamentarno monarhijo.

20. oktobra 1860 je cesar izdal »federalistično oktobrsko diplomu«, ki je predvidevala začetek demokratizacije monarhije in večjo avtonomijo zgodovinskih dežel. Proti temu so bili nemški centralisti, zato je minister Anton von Schmerling (1805–1893) 26. februarja 1861 izdal »februarski patent«, ki je postavil temelje za bolj centralistično politično ureditev v državi.<sup>10</sup>

<sup>8</sup> Stane Granda, *Mala zgodovina Slovenije*, str. 190.

<sup>9</sup> Prav tam, str. 191.

<sup>10</sup> Prim. Andrej Pančur, Leto 1848 in oblikovanje programa Zedinjena Slovenija, v: *Slovenska novejša zgodovina 1* (ur. Jasna Fischer et al.), Ljubljana 2005, str. 26.

V kranjskem in goriškem deželnem zboru so bili tudi poslanci, ki so se opredeljevali za Slovence. V ostalih ne, vendar se je hitro začelo prebujanje na Štajerskem. V državi zbor so prišli trije Slovenci, med njimi najbolj znan dr. Lovro Toman (1827–1870). Ustanavljale so se čitalnice, ki so imele med drugim cilj v pridobivanju meščanstva za slovensko stvar. Leta 1861 je 20.000 ljudi podpisalo peticijo prvemu ministru Antonu Schmerlingu, v kateri so zahtevali Združeno Slovenijo. Pričeli so izhajati časopisi, kot je bil *Naprej*, urednik je bil Fran Levstik, *Triglav* in Einspielerjev *Slovenec*. Leta 1865 vodilni slovenski politiki sprejmejo v Mariboru »notranjeavstrijski program«, po katerem naj bi se združile vse dežele, v katerih bi bilo po takratni ugotovitvi, od vseh prebivalcev, 43 % Slovencev. Leta 1864 se ustanovi znanstveno društvo Slovenska matica.

Po vojni Avstrije z Italijo in Prusijo leta 1866 je Avstrija izgubila Beneško Slovenijo in tako je konec triinpetdesetletnega neprekinjenega obdobja, ko so bili vsi Slovenci skupaj v eni državi. Po teh dogodkih se slabo piše tudi ideji o Združeni Sloveniji.

Za Slovence na levem bregu Mure pa je bilo usodno, da Madžari niso bili pripravljeni sprejeti cesarjeve oktobrske diplome in februarskega patenta. Prehod Ogrske pod Habsburžane leta 1526 je predstavljal stalni problem, ki so ga leta 1867 rešili z dualizmom. Tako nastane država Avstro-Ogrska, ki ji vlada avstrijski cesar, ki je hkrati ogrski kralj. Skupna so bila ministrstva za zunanje zadeve, vojsko in finance. Ostalo je bilo ločeno in državi sta delovali vsaka po svoje. Ta rešitev je bila slaba za vse slovanske narode, ki so začeli zagovarjati trializem.

Za Slovence je dualizem pomenil drugi večji udarec za uresničitev zedinjene Slovenije. Pomemben pa je bil nov zakon o društvih, ki je omogočal politično delovanje strank in društev ter znamenitih taborov.<sup>11</sup> Prav tako pa je bil za prihodnji razvoj Slovencev na Štajerskem pomemben zakon o šolski obveznosti leta 1869, ki je sicer odvzel Cerkvi moč nad šolstvom, razvil pa je mrežo osnovnega šolstva na podeželju.

Leto pozneje je na mednarodni sceni prišlo do pomembnega konca papeške države, ko leta 1870 postane Rim prestolnica Italije, papež Pij IX. pa se razglasi za »vatikanskega ujetnika«. Sledita dve antimodernistični okrožnici, *Quanta cura* in *Syllabus*, ki nista naleteli na odpor samo med liberalnimi krogi ampak tudi znotraj katoliških vrst. Razvoj papeške države je imel za posledico tudi razveljavitev konkordata z Avstrijo. Tako Granda ugotavlja, da se je politična opredelitev duhovščine po vsem tem pomembno spremenila. »Duhovščina, ki sta jo odprava fevdalizma in konkordata rešila tesnih vezi z državo, se ne samo zaradi političnih, ampak tudi gospodarskih problemov začne tesneje

<sup>11</sup> Prim. Stane Granda, *Mala zgodovina Slovenije*, str. 203.

povezovati z verniki tudi na ne povsem verskih področjih. Velika večina duhovščine je bila že prej narodno zavedna, vendar to ni imelo pričakovanih posledic. Sedaj se je angažirala tudi na socialnem področju, zlasti v združništvu, in to jo poveže s kmečkimi množicami v realno politično silo, na katero mora slovenska politika računati.«<sup>12</sup>

Granda za Prekmurje ugotavlja: »Prekmurje je bilo poslej v drugi državni polovici. Na tamkajšnje kulturnoprosvetne razmere je vplivala ogrska zakonodaja, kar se je posebno čutilo na šolskem področju, zlasti po letu 1879, ko je bil sprejet Trefortov zakon XVII o obveznem pouku madžarščine na nemadžarskih šolah, po katerem so se morali učitelji v treh letih naučiti madžarščine ali pa so izgubili službo. Celo slovenske učbenike za verouk so morali tiskati v madžarskem črkopisu ... Namesto jezikovne integracije se je zelo razvijal dialektalni partikularizem, ki ga je pospeševala protestantska cerkev. Ta z vseslovenskim narodnim gibanjem, ki je bilo katoliško, ni mogla vzpostaviti stikov.«<sup>13</sup>

## 2 PRLEKI ZNANILCI SLOVENSKE POMLADI V AVSTRIJSKEM DELU MONARHIJE

V političnem smislu je bilo leto pred prvim slovenskim taborom v Ljubotmeru sanjsko, saj je bilo na deželnozborskih volitvah januarja 1867 izvoljenih štiriinštirideset poslancev, ki so se opredelili za slovenske. »Osrednji politični problem pred letom 1870 in v letih po njem je bil pri Slovencih utrditev slovenstva.« Štajerska je bila v tem obdobju »izrazita valilnica idej na političnem in gospodarskem področju«. V Mariboru začne leta 1868 izhajati *Slovenski narod*, ki je glasilo mladoslovencev. *Slovenski gospodar* pa je glasilo slovenskega katoliškega in narodnega gospodarskega društva. Po češkem vzoru se taborsko gibanje začne na Štajerskem in razširi na vse slovenske pokrajine. To gibanje lahko razumemo tudi kot odziv na glasovanje o dualizmu leta 1867, ko se zaostri razmerje med staroslovenci in mladoslovenci. »Vsekakor so bili tabori veličastno ljudsko in narodno kulturnopolitično gibanje, katerih glavni namen je bil dvigniti zavest o poreklu in maternem jeziku na politično raven, dokazati vladi, da ima slovenska politika najširšo narodno podporo, hkrati pa dokazati ljudem, da politiki poznajo tudi njihove vsakdanje stiske in skrbi in so jih pripravljeni upoštevati,« ugotavlja Granda.<sup>14</sup> Čas, ki ga imenujemo pomlad narodov, pomeni za Prlekijo pomlad Prlekije. Ugodnejše zunanje okoliščine in dejstvo, da so ljudje iz slovenske Štajerske študirali v Gradcu in na Dunaju, je imelo za posledico, da se je razvijala slovenska inteligenca in da je marsikateri od izobražencev prevzel pomembno mesto v takratnih kulturnih ali državnih ustanovah.

<sup>12</sup> Prav tam, str. 204.

<sup>13</sup> Prav tam, str. 204.

<sup>14</sup> Prim. Stane Granda, *Mala zgodovina Slovenije*, str. 206–210.

Med najvidnejšimi osebnostmi je gotovo dr. Fran Miklošič (1813–1891), doma iz Radomerščaka pri Ljutomeru. Ne samo, da je zaslovel v slavistični stroki in bil rektor dunajske univerze, ampak je igral pomembno vlogo tudi pri uveljavljanju slovenskih pravic v takratni Avstro-Ogrski. Predsedoval je društvu Slovenija na Dunaju, ki je bilo ustanovljeno 20. aprila 1848 in je v svoji peticiji, naslovljeni na cesarja, zahtevalo, da bi se Slovenci – raztreseni v treh gubernijah – združili v eno kraljestvo z imenom »Slovenija« s svojim deželnim zborom, da bi se uvedla slovenščina v šole in urade in da se Slovenija ne zedini z nemškim cesarstvom.

»Program Zedinjene Slovenije se je znova pojavil takoj po obnovi ustavnega življenja v začetku šestdesetih let in se je razmahnil v vsenarodno gibanje v letih 1868–1871. Takrat je slovensko narodno gibanje že imelo množično podporo, saj je zmagalo na volitvah v deželne zbore leta 1867 skoraj na vsem slovenskem narodnostnem ozemlju.«<sup>15</sup>

V dvajsetih letih, od padca Metternichovega režima do prvega slovenskega tabora v Ljutomeru, se je na območju Prlekije, takratne mejne krajine, veliko dogajalo. Proslavljalo se je različne obletnice in tudi nove maše so bile priložnost za demonstracijo slovenstva.

Leto dni pred prvim slovenskim taborom v Ljutomeru, 15. septembra 1867, so narodni buditelji organizirali pri Mali Nedelji ljudski shod, imenovan »beseda«, v spomin na duhovnika Antona Kremplo (1790–1844), ki so ga ljudje še imeli v živem spominu. Na tem shodu se je zbralo okrog 5000 ljudi. Zasluge za to prireditev ima ljutomerski župnik dr. Anton Klemenčič (1819–1873), ki je kljub nasprotovanju nemškutarsko usmerjenega župnika Fr. Lorenčiča pri Mali Nedelji dosegel, da se je »beseda« organizirala. Ko je poročevalec poročal o »besedi«, je zapisal, da se je le-ta odvijala pri Mali Nedelji zato, ker »so čista vaša tla, zato smo na njih odmerili toliko veličansko slovesnost; lepo slovensko besedo ste ohranili neomadeževano, razumni ste in prebrisani, kakor malo kje inde (drugje) ljudstvo na Slovenskem.«<sup>16</sup>

Tak kompliment je vsekakor godil malonedeljčanom, ki so tako prišli v zgodovino slovenskega taborništva zahvaljujoč živemu spominu na avtorja *Dogodivšin*, v katerih je ta prav v času službovanja pri Mali Nedelji (1836–44) razvijal idejo o avtohtonosti slovenskega prebivalstva na Štajerskem. Kremplove *Dogodivšine* so bile nekakšna zgodovina štajerskih Slovencev. Viktor Vrbnjak ugotavlja, da so »zbudile narodno zavest v Slovenskih goricah, veliko pripomogle, da se je tu narodnost leta 1848 pokazala odločno slovenska ter na istem ozemlju spodkopale uspehe frankfurtskih volitev ... Kremplovo prebudniško delovanje ni imelo za posledico le ljubezni do slovenske knjige, ampak predvsem

<sup>15</sup> Mirko Nidorfer (ur.), *Slovenska politična zavest od Zedinjene Slovenije do taborov in samostojne Slovenije – 1848-1868-1998, ob 130-letnici 1. slovenskega tabora v Ljutomeru, Maribor-Ljutomer 1998*, str. 12.

<sup>16</sup> Prim. Viktor Vrbnjak, *Prvi slovenski tabor v Ljutomeru*, str. 435.

spoznanje, da si je narodne in splošno človeške pravice potrebno pribojevati, kakor so si to morali zgodovinski junaki njegovih Dogodivšin.«<sup>17</sup>

Fran Kovačič ugotavlja, da se je po letu 1867 pričelo živahno narodno prebujeno življenje v Ljutomeru in okolici. V taborskem letu 1868 je bila ustanovljena ljutomerska čitalnica, ki je imela za častne člane dr. Janeza Bleiweisa, dr. Štefana Kočevarja in škofa dr. Josipa Jurija Strossmayerja. Leta 1870 je bil za deželnega poslanca izvoljen ljutomerski industrialec Ivan Kukovec, ki je svojo pomembno politično vlogo igral vse do leta 1905.<sup>18</sup>

Prvi slovenski tabor v Ljutomeru je bil logična posledica gibanja med ljudmi in prizadevanj tistih izobražencev iz tega območja, ki so takrat študirali na Dunaju ali v Gradcu, pozneje pa delovali tudi na Štajerskem. Kovačič ugotavlja, da ti tabori sicer niso dosegli svojega poglobitnega namena, Zedinjene Slovenije, za prebujanje narodne zavesti pa so bili »velikanskega pomena in njih vodilna misel se je ravno čez 50 let, leta 1918, preskušena in očiščena v dolgem ognju trpljenja vresničila na način, o katerem se prirediteljem ljutomerskega tabora pred pol stoletjem niti sanjati ni moglo.«<sup>19</sup>

Glavni pobudniki in tudi govorniki na taboru so bili takratni narodno zavedni ljutomerski župnik dr. Anton Klemenčič, najbolj radikalen narodnjak, kaplan pri Sv. Barbari v Halozah, Božidar Raič, dr. Matija Prelog, zdravnik iz Maribora, ki je ustanovil politični list *Slovenski gospodar*, deželni poslanec dr. Radoslav Razlag iz Radoslavcev pri Mali Nedelji, ki je taboru predsedoval, dr. Valentin Zarnik, pravnik, dr. Josip Vošnjak, zdravnik iz Slovenske Bistrice, dr. Jakob Ploj, odvetnik v Ljutomeru, in Ivan Kukovec, odvetniški uradnik iz Ljutomera. Ti možje so v svojih govorih postavili šest zahtev:

»Tukaj zbrani slovenski narod soglasno izreka, da v paragrafu 19. državnih osnovnih postav ne najde poroštva za ohranitev in gojitev svoje narodnosti, dokler ne bode

1. slovenski jezik na Slovenskem izključljivo uradni jezik in dokler se ne bo v ta namen uradnikom na Slovenskem neodlogoma določil obrok, in sicer pol leta, do katerega morajo znati slovenščino v besedi in pisavi (I. Kukovec);

2. dokler ne bode cerkvena vlada na Slovenskem uradovala v slovenskem jeziku in se ne bodo v bogoslovnica predmeti, kateri se dozdej nemško predavajo, slovensko razlagali (dr. Zarnik);

3. dokler ne bodo ljudske šole čisto slovenske in ne bo v srednjih učni jezik slovenski; nemški jezik ostane učni predmet (B. Raič);

4. dokler se ne združijo Slovenci v zedinjeno Slovensko z narodno upravo (B. Raič);

<sup>17</sup> Prav tam, str. 386.

<sup>18</sup> Fran Kovačič, *Ljutomer. Zgodovina trga in sreza*, Maribor 1926, str. 30.

<sup>19</sup> Prav tam, str. 33.

5. dokler se ne bodo iz deželnega zaklada štajerskega v razmeri števila Slovencev in njihovih prineskov napravljali, podpirali in vzdrževali slovenski zavodi, npr. slovenske realke, gospodarske šole (dr. Prelog);

6. dokler ne bodo dodane temu paragrafu 19. izvršilne postave ter dejansko vpeljane in dokler se ne bode posameznim deželam dala večja samoupravna oblast.«<sup>20</sup>

Tabora so se udeležili tudi rodoljubi iz Prekmurja, ki so tako lahko na tem množičnem zborovanju utrdili svojo pripadnost slovenstvu in se ozavestili na področju državljanskih svoboščin.

### 3 PREKMURCI V PRIMEŽU MADŽARSKEGA NACIONALIZMA

Madžarski zgodovinar Laszlo Kontler v svoji *Zgodovini Madžarske* naslovi šesto poglavje »Pojav moderne in vztrajanje starega režima« v obdobju 1849–1918. Že ta naslov pove, da je bil proces odprave fevdalnih razmer in proces demokratizacije države na Ogrskem pomembno počasnejši kot v Avstriji. Po letu 1868, ko nastopi obdobje dualizma kot oblike zgodovinskega Kompromisa med Avstrijo in Ogrsko, so po mnenju zgodovinarja »ogrski nacionalisti zaslepljeni z dejstvom, da vladajo polovici cesarstva, v kateri bi gospodarska in demografska dinamika kmalu utegnila prevesiti notranjo tehtnico moči v ogrsko korist in celo prisiliti dinastijo, da svoj sedež preseli iz Dunaja v Budimpešto«, kar ni bila nova ideja.<sup>21</sup>

Ogrski liberalizem je bil po mnenju istega zgodovinarja predvsem liberalizem plemičev, ki so predvsem zase izkoriščali učinke kapitalizma. »V odnosih so se ohranili odvisnost, hierarhija in tradicionalno spoštovanje oblasti. Zaušnica je bila povsem normalen ukrep v opomin poljskemu delavcu ... Liberalna enakost je ostala utopija celo v vrstah političnih elit ... Približno 80 odstotkov vseh članov parlamenta je redno prihajalo iz vrst zemljiških posestnikov ... Večina okrajev je bila v posesti lokalnih mogočnejšev in političnih skupin, zato so bile volitve po pravilu zrežirane in na vseh upravnih ravneh se je razpaslo pokroviteljstvo. Ogrska ustavna svoboda, ki se je rada primerjala z angleško, je bila v času Kálmána Tisze (1875–1890) prej podoba Anglije za časa ... Roberta Walpola poldrugo stoletje poprej.«<sup>22</sup> Najbogatejši družbeni sloji so ohranili moč znotraj porajajočega se parlamentarnega sistema, v katerem so popolnoma izviseli vsi najrevnejši sloji prebivalstva, med katerimi so bile etnične manjšine najštevilčnejše.<sup>23</sup> »Največji problem madžarskega gospodarstva in obenem najhujši

<sup>20</sup> Josip Vošnjak, *Spomini* (ur. Vasilij Melik), Ljubljana 1982, str. 244.

<sup>21</sup> Laszlo Kontler, *Madžarska zgodovina*, Ljubljana 2005, str. 224.

<sup>22</sup> Prav tam, str. 225.

<sup>23</sup> Prim. prav tam, str. 228.



anahronizem madžarske družbe sta bili skrajnosti »latifundija« in »zaplatarstvo«, ki ju, razen v Romuniji, niso poznali nikjer v Evropi (2000 magnatov z najmanj 1500 jutri zemlje je imelo v lasti skoraj četrtno vse zemlje, sto tisoči pa zaplate po nekaj jutro).<sup>24</sup>

»Zakon XLIV iz leta 1868 se je izoblikoval ob ideji, da vsi »ogrski državljani sestavljajo nacijo v političnem smislu, eno in nedeljivo madžarsko nacijo«, to je na prividu madžarske nacionalne države po zahodno evropskem vzgledu. Zakon ni priznaval političnega obstoja in s tem tudi ne kolektivne pravice in politične ustanove narodnostnih skupin, ki so se morale zadovoljiti z izjavo, da vsak »državljan domovine ... uživa enake pravice, neglede na narodnostno skupino, kateri pripada«.<sup>25</sup> Hkrati je zakon ponujal veliko svoboščin na individualni ravni in vrsto možnosti tako na področju šolstva, kulture, kot vere in gospodarstva. Po tem zakonu bi država celo morala zagotoviti osnovno in srednje šolanje v maternem jeziku. A Kontler kritično ugotavlja, da je bila največja pomanjkljivost tega zakona v tem, da ni vseboval nobenih jamstev. Prav tako pa se je v obdobje po Ferencu Deáku (1803–1876), ki velja za »modreca naroda«, in po Józsefu Eötvösu (1813–1871), ki je v svojih delih zastopal tudi pravice etničnih skupin v monarhiji, pojmovanje enakosti vseh ogrskih državljanov pomembno spremenilo. Nasprotniki zakona iz leta 1868 in s tem oblastniki, ki so prišli na površje po zgodovinskem Kompromisu, so enakost razumeli na način, »da bodo za enake veljali vsi Nemadžari, ki se bodo asimilirali z Madžari. Madžarizacije, ki se je začela v osemdesetih letih, država ni le »podpirala z vsemi zakonsko dovoljenimi sredstvi«, temveč jo je celo vsiljevala in pri tem tudi obšla ali kršila zakon iz leta 1868. Odnosi med obema polovicama cesarstva, ozkost in arhaizmi v političnem sistemu ter narodnostno vprašanje so bili tempirane bombe, ki jih je Kompromis vgradil v strukturo dualistične Ogrske.«<sup>26</sup>

Za kulturni razvoj prebivalstva je bilo ključno vprašanje šolanja. Že omenjeni Eötvös je leta 1868 pripravil zakon o obveznem osnovnem šolanju. Posledica tega zakona je bila, da se je odstotek šolajočih otrok dvignil iz 50 na 80 odstotkov, nepismenost je iz 59 odstotkov med moškimi padla na 34 odstotkov in med ženskami iz 79 na 53 odstotkov. Zanimivo pa je dejstvo, da med velikimi imeni madžarskih izobražencev ni bilo nobenega iz revnega kmečkega stanu. »Med učenci na nižjih srednjih šolah sta bila zgolj 2 odstotka »ljudi iz puste«, na univerzi pa le 1 odstotek.«<sup>27</sup>

Vendar se stanje po Eötvösovi smrti (1871) in Deákovem umiku iz politike poslabša na vseh ravneh. Tiszova vladavina od leta 1875 do 1890 omeji zakon o

<sup>24</sup> Prim. prav tam, str. 243.

<sup>25</sup> Prav tam, str. 226.

<sup>26</sup> Prav tam, str. 226.

<sup>27</sup> Prav tam, str. 245.

narodnostih iz leta 1868. Leta 1875 je ukinjena Matica Slovenska na Slovaškem zaradi svojega panslavizma. Nadalje je bil sprejet »zakon o služabnikih«, ki je predvideval pogodbeno razmerje med služabniki in gospodarji, a je ohranil stare metode discipliniranja. S tem je bil pripravljen teren za revolucionarne ideje in nastanek madžarskih socialistov in komunistov na čelu z Leom Frankelom, ki je bil tovariš Marxa in Engelsa v Internacionali. Madžarski nacionalizem je dosegel svoj vrhunec v času priprav na veliko obletnico leta 1897, s katero je Ogrska utrjevala svojo tisočletno identiteto.<sup>28</sup>

Kontler obravnavanje nemadžarskih narodnosti na Ogrskem pred prvo svetovno vojno tako oceni: »Bilo je sorazmerno znosno, še zlasti, če bi ga primerjali s sočasnimi razmerami v Vzhodni in Jugovzhodni Evropi. Zakonska varnost je bila zagotovljena vsem, ki so bili pripravljeni spoštovati načelo »enotne madžarske politične nacije«. Toda neučakanost madžarskega nacionalizma in njegovo hlepenje po veličini se je odražalo v vse večjem številu učnih ur madžarščine po šolah in ihtavem uvajanju madžarskega jezika na vsa področja javnega življenja.«<sup>29</sup> Poleg tega se je v državni upravi uveljavil zgolj madžarski jezik, kljub temu da nemadžarsko prebivalstvo v veliki večini madžarsko ni znalo. Zakonodaja je uveljavljala pomadžarjenje krajevnih in osebnih imen. Proti tistim, ki so glasno hoteli uveljavljati zakon iz leta 1868, so oblasti ukrepale z administrativnimi in sodnimi postopki ter policijskim nadlegovanjem.<sup>30</sup> Kontler tudi ugotovi, da so bili »nacionalizmi enako siloviti tako pri Nemadžarih kot med Madžari. Razlikovali so se po tem, da so imeli slednji na voljo državni stroj, ki jim je pomagal uresničevati ideal madžarske nacionalne države.«<sup>31</sup> Pri oceni izobraženstva zgodovinar ugotavlja, da so bili Nemadžari najbolj številno zastopani pri dnu podeželske družbene lestvice, kar je imelo za posledico tudi množično izseljevanje.<sup>32</sup>

Primerjava Kontlerjeve ocene stanja manjšin na Ogrskem in Slavičeve ocene o narodnem življenju v Prekmurju iz leta 1921 pokaže, da si ti nista daleč narazen. Slavič citira Raiča, ki je imel stike s Prekmurci od pomladi narodov naprej. Sam pa ugotavlja, da je bila slovenščina izključena iz vseh uradov, da so se tudi slovenski uradniki sramovali uporabljati slovenski jezik, ker bi jim sicer očitali »panslavizem«. Podobno velja tudi za učitelje v šolah. »Slovenska beseda je ostala le še v cerkvi. Po slovenskih pridigah se je poznalo, kako daleč segajo Slovenci«. Te so bile v obeh veroizpovedih. Judje so imeli vse v madžarskem jeziku. Praviloma so prekmurški duhovniki poznali vse tri jezike, prekmurščino,

<sup>28</sup> Prim. prav tam, str. 234.

<sup>29</sup> Prav tam, str. 234.

<sup>30</sup> Prim. prav tam, str. 234.

<sup>31</sup> Prav tam, str. 238.

<sup>32</sup> Prim. prav tam, str. 245.

madžarščino in nemščino, tako jih je škof pošiljal na večjezične župnije. Slovensko se je govorilo doma in na lokalni ravni. Slavič tako sklene: »Po tisočletni odvisnosti od Madžarov ni imel od svetnega izobraženstva, ki je delovalo v Prekmurju, nihče več narodnega čustvovanja. Vsak javni nastavljenec, od najvišjega do najnižjega, je bil vzgojen v madžarskem duhu.«<sup>33</sup> »Kakšna bralna ali izobraževalna društva ali kakšna slovenska organizacija ali ljudski shodi in tabori so bili za Prekmurce popolnoma nemogoči. Edini narodni apostol jim je bil tednik *Novine*.«<sup>34</sup>

Tako rekoč v zadnjih zgodovinskih vzdihljajih za ohranitev prekmurščine in Prekmurcev nastopi Ivanocy, ki je rojen 25. avgusta 1857, skoraj deset let po marčni revoluciji (1848). Za njim pa Jožef Klekl st., ki je rojen 1874. leta, štiri leta po prvem slovenskem taboru v Ljutomeru.

#### 4 MOHORJEVE KNJIGE IN NOVINE – IVANOCY IN KLEKL ST.

Stanislav Zver v članku »Dr. Franc Ivanocy in Mohorjeva družba« ugotavlja, da je stanje po ustanovitvi škofije v Sombotelu, ki je združila tudi slovensko govoreče prebivalstvo v eni škofiji, ugodno vplivalo na versko, kulturno in narodno zavest Slovencev v Prekmurju.<sup>35</sup> Predvsem je bila pomembna podpora škofa Szilyja (1777–1799) Miklošu Küzmiču, ki je lahko tiskal knjige v domačem jeziku in tako ustvaril pogoje za ohranjanje jezika med Prekmurci. Tudi število dijakov v Koszegu je v tem času naraslo na 123 slovenskih fantov.

Szilyjevi nasledniki niso bili več tako širokopotezni, vse bolj so podpirali uradni politični madžarski nacionalizem. Cerkvene in svetne oblasti so se pri madžarizaciji v glavnem podpirale. Že omenjeni zakon iz leta 1879, ki je zahteval obvezno poučevanje madžarščine na nemadžarskih šolah, je dodatno zaostрил razmere. Izjemno skromna literatura v prekmurščini v drugi polovici devetnajstega stoletja je bila pomembno obogatena z nastankom in prihodom Mohorjevih knjig.

Zver razlikuje dve obdobji poverjenišтва za Mohorjeve knjige v Prekmurju: v prvem obdobju sta bila najbolj zavzeta Mohorjana župnik Marko Žižek (1868–1892) in Jožef Borovnjak (1893–1919), za njima pa njun učenec Ivanocy. Mohorjev koledar je omenjal prekmurske Slovence leta 1868 in 1870, ugotavlja joč, da jih je 80.000 in da bi bilo potrebno knjige spraviti tudi do njih. 1873. leta se naročniki Mohorjevih knjig omenjajo pod samostojnim naslovom »naročniki Sombatelske škofije na Ogrskem«. Proti koncu stoletja je število naročnikov upadalo in leta 1890 so samo še trije duhovniki in trije učitelji, ki so na seznamu stalnih naročnikov. Med prvimi je tudi Ivanocy.

<sup>33</sup> Matija Slavič, *Naše Prekmurje*, 2. dop. izd. Murska Sobota 1999, str. 35.

<sup>34</sup> Prav tam, str. 36.

<sup>35</sup> Stanislav Zver, Dr. Franc Ivanocy in Mohorjeva družba, v: *Ivanocyjev simpozij v Rimu* 1984 (ur. Vilko Novak), Rim 1985, str. 31.

Vrnitev Ivanocyja iz sombotelskega semenišča za župnika na Tišino (1889–1913) je bila odločilna. Kot smo že prej omenili, je prav obhajanje tisočletnice ogrskega kraljestva predstavljalo dodaten pritisk na narodnostne manjšine. Ivanocy je v časopisu *Szombathely Ujsag* kritiziral proslave, ki imajo predvsem namen »potujčiti tudi Slovence«. S tem je odprl polemiko in ovadbe na svoj račun ter bil deležen kritike panslavizma. Na svoji dve vprašanji škofu, ali se sme poučevati verouk in spovedovati v materinem jeziku in ali je greh priporočati dobre katoliške knjige, ni dobil odgovora. Sledile so polemike in pritiski s strani lokalnih in državnih veljakov ter škofa, kot tudi Ivanocyjevi odgovori škofu. Škof je videl kompromisno rešitev v izdajanju knjig v prekmurščini doma in s tem konec uvažanja tujih knjig. Veliki župan Reisziga, ki je bil najbolj aktiven nasprotnik Mohorjevih knjig, je 11. julija 1903 v pismu na ministrstvo zapisal: »Poleg tega smo ugotovili še mnogo bolj nevarne pojave: v Avstriji so se namreč južni Slovani združili v lastne države ali dežele ter ustanovili knjižne družbe. Tudi politično se organizirajo in širijo propagando tudi med našim domoljubnim slovenskim prebivalstvom.«<sup>36</sup> Zver pravilno ugotavlja, da »v nobeni drugi obrobni slovenski pokrajini ni naletela Mohorjeva knjiga na tako močan odpor, da bi nastopili proti njej celo najvišji politični in cerkveni vrhovi ... Vpliv tisočerih Mohorjev je v prekmurskem Slovincu zapuščal globoke narodnostne sledi, ga izobraževal in vezal z narodnim jedrom, hkrati pa onemogočal – z drugimi dejavniki – učinkovitost madžarizacije.«<sup>37</sup>

Slavič v svoji razpravi o narodnem življenju prekmurskih Slovencev ugotavlja, da je imel sredi nevarnosti za slovenstvo v Prekmurju posebne zasluge Ivanocy, ki je zbiral okrog sebe prekmurske dijake in bogoslovce ter jih navduševal za narodno mišljenje in delovanje. Zato se po pravici imenuje »oče prekmurskih Slovencev«.<sup>38</sup> Njegov učenec je tudi Jožef Klekl st., ki je po njegovi smrti prevzel in nadaljeval Ivanocyjevo delo.

Vilko Novak svojo razpravo o Ivanocyju zaključí z ugotovitvijo, da »Ivanocijevo znanstveno, publicistično in časnikarsko delo v slovenščini in madžarščini ni pomembno le kot ustvarjalna tvornost enega prvih prekmurskih izobražencev na tolikih področjih, marveč je imelo v svojem času izreden narodnoobrambni pomen; njegova ustanovitev *Kalendarja Srca Jezušovega* pa je bila podlaga za vso katoliško prekmursko publicistiko 20. stoletja, z vsem njenim vzgojnim, poučnim, zabavnim ter narodnostno prebujenim pomenom.«<sup>39</sup>

<sup>36</sup> Prav tam, str. 40.

<sup>37</sup> Prav tam, str. 45–66.

<sup>38</sup> Matija Slavič, *Naše Prekmurje*, str. 36.

<sup>39</sup> Vilko Novak, Ivanocyjevo slovstveno delovanje in njegov pomen za Prekmurske Slovence, v: *Ivanocyjev simpozij v Rimu 1984* (ur. Vilko Novak), Rim 1985, str. 66.

Stanislav Zver je leta 2000 doktoriral z naslovom *Slovenstvo Jožefa Klekla st. (1874–1948) v medvojnih dokumentih (1941–1945) v luči predvojnih dogodkov*. S tem delom se Kleklu st. v določeni meri vrača dobro ime, ki mu ga je vzela pristranska komunistična razlaga zgodovine. Tako simpozij o Kleklu st. v Rimu leta 1994, kot tudi Zverova dizertacija vračata podobo tega drugega ključnega katoliškega duhovnika za prekmursko identiteto tja, kamor ga je postavil že Slavič, ko je o njem zapisal: »Kleklovo najznamenitejše delo v tem oziru je od leta 1913 izdajanje slovenskega tednika *Novine*«, <sup>40</sup> ki niso mogle biti politični list, ker bi jih takoj prepovedali, lahko pa so bile pastoralni list z domoljubno noto ter list, ki je prekmurskemu človeku prebujal in vzgajal zavest, da je Slovenec. Zver potrdi nesporno pomembno vlogo Klekla st. za razvoj in ohranjanje slovenske narodne pripadnosti med prekmurskimi Slovenci. Hkrati ovrže komunistične teze o Kleklu in njihovo zmanjševanje ali celo zanikanje Kleklovega pomembnega doprinosa k pridružitvi Prekmurja k matični Sloveniji. Osebnost Klekla st. je nekakšen prototip prekmurskega človeka, ki je postavljajl vero in narodnost pred pripadnost bodisi madžarski državi ali komunistični ideologiji in njenim oblastnikom. Zato je Kleklovo življenje potekalo med tnalom madžarskega nacionalizma in nakovalom komunistične ideologije in njenega sistema. Zahvaljujoč takšnim ljudem je bilo v prelomnih trenutkih zgodovine mogoče tako Slaviču kakor Franu Kovačiču na pariški mirovni konferenci utemeljeno in znanstveno dokazati, da med Muro in Rabo živijo Slovenci.

## ZAKLJUČEK

Primerjava duhovnega, kulturnega in političnega ter socialnega življenja med pokrajinama na obeh straneh Mure nam nazorno pokaže, v koliko slabšem položaju so bili Prekmurci in kako je bilo izjemno pomembno, da so bili najbližji sosedje Prleki po eni strani dovolj intelektualno usposobljeni, po drugi strani pa imeli izostren čut za rojake na levem bregu Mure, da so v ključnih urah, po prvi svetovni vojni, odigrali pomembno vlogo pri priključitvi Prekmurja k matični Sloveniji. Po prvi svetovni vojni smo tako priče paradoksu, da narodnostno najbolj prebujena in osveščena pokrajina Koroška pade pod Avstrijo, najbolj prikrajsana in omejevana pri razvoju slovenske identitete, Prekmurje, pa pripade Sloveniji oz. Jugoslaviji.

Madžarski zgodovinar Kontler je dokaj kritičen do nacionalistične madžarske politike, ki je zatirala druge narodnosti in manjšine. Hkrati tudi on obžaluje izid Trianonske mirovne pogodbe, ki je Madžarsko dejansko zelo oklestila, še posebej na jugovzhodu. Čeprav v svojem delu ne omeni ne Prekmurja, ne Ivanocyja in Klekla st., pa lahko rečemo, da je njegova predstavitev Ogrske

<sup>40</sup> Matija Slavič, *Naše Prekmurje*, str. 36.

v devetnajstem stoletju dokaj korektna in tako rekoč identična z ugotovitvami Slaviča, Kovačiča in drugih, ki so se s slovenske strani ukvarjali z vprašanjem Prekmurja. In to seveda toliko let pozneje, kar priča o tem, da sta Slavič in Kovačič dobro spremljala dogajanje na Madžarskem in v Prekmurju ter da nista bila zgolj emocionalno in nacionalno motivirana, ampak so bila njuna stališča znanstveno utemeljena z dejstvi.

Iz primerjave kulturnega in družbeno-političnega položaja slovenskih pokrajin pod Avstrijo in Madžarsko zelo jasno pride do izraza, da so Slovenci pod Avstrijo imeli bistveno večje in boljše možnosti izobraževanja kakor Prekmurci. Temu botruje dvoje pomembnih dejstev: prvo je primerjava gmotnega stanja in socialni položaj na Štajerskem in v Prlekiji, ki od leta 1848 nista več v fevdalnih pogojih gospodarjenja, česar za Prekmurje ne moremo trditi, saj so na Madžarskem te vrste reform zaostajale vse do druge svetovne vojne; drugo dejstvo pa je jezikovno in izobraževalno stanje na Štajerskem in Kranjskem, kjer lahko govorimo o intelektualcih, ki so dvojezični. Medtem ko je situacija na ogrski strani bistveno slabša in tudi težja, najprej zaradi slabe šolske mreže, potem pa tudi zaradi težje komunikacije v madžarskem jeziku. Svojo vlogo pri vsem pa je zagotovo imelo tudi dejstvo, da sta bila Gradec in Dunaj veliko bolj dostopna kakor pa Budimpešta. Južna železnica je stekla med Dunajem in Trstom leta 1857 in s tem omogočila veliko večjo mobilnost slovenskim študentom, da so študirali na Dunaju.

Naj zaključim z zanimivo tezo Kontlerja, ki govori o vzrokih za prvo svetovno vojno, ko je Avstro-Ogrska manifestirala svojo moč v Bosni z vojaškimi manevri in za tem s parado v glavnem mestu, kar je bila provokacija za srbska čustva, saj so 28. junija praznovali obletnico bitke na Kosovskem polju (1389): »Znano je bilo tudi, da je prestolonaslednik zaprisežen nasprotnik ogrske hegemonije v vzhodnem delu cesarstva, da se celo spogleduje z zamislijo trializma (to je, da bi Hrvaško povzdignil na raven Ogrske) in da bi rad preuredil monarhijo v centralizirano federacijo ›Velike Avstrije‹, kot se je izrazil Romun Aurel Popovici. V očeh srbske obveščevalne službe v Beogradu bi imela njegova nasilna odstranitev dvojno korist: prinesla bi zadoščenje užaljenim srbskim narodnostnim čustvom in preprečila reformo Habsburške monarhije ter z njo ohladitev navdušenja med Južnimi Slovani za združitev s Srbijo. Na pobudo iz Beograda je bosanski študent Gavrilo Princip 28. junija 1914 ustrelil prestolonaslednika in njegovo soprogo. Srečni čas miru se je iztekkel, prizorišče je bilo pripravljeno za vojno.«<sup>41</sup>

Ko motrimo zgodovinske dogodke iz našega zornega kota, lahko ugotovimo, da poštene in domoljubne motivacije prej ali slej dosežejo zaželeni cilj.

<sup>41</sup> Laszlo Kontler, *Madžarska zgodovina*, str. 241–242.

Za razliko od tistih, ki jih je vodila bodisi nacionalistična ali hegemonistična težnja. Prekmurkim in prleškim domoljubom nihče ne more očitati, da so delovali s pozicije moči in oblasti, tudi ne s pomočjo tajnih služb in oblastnih intrig. Gledano z vidika realne politične konstelacije je bilo po prvi svetovni vojni malo možnosti, da Prekmurje postane del Slovenije. Še posebej, če pomislimo na menjavanje oblasti in interesov ali tudi na nezainteresiranost za vprašanje Prekmurja, še posebej s strani srbskih politikov.

Trditev Andreja Lažeta, v knjigi *Povsod pokažimo, da smo Slovenci*, še kako drži: »Prekmurje je pred in med prvo svetovno vojno zaradi duhovniškega in narodnobuditeljskega poslanstva dr. Franca Ivanocyja in Jožefa Klekla st. ter katoliških duhovnikov, ki so se zbirali ob njima, ostalo Slovenska krajina, kljub nasilni madžarizaciji, ki je načrtno potekala vse od leta 1879 do konca 1. svetovne vojne.«<sup>42</sup> Zahvaljujoč katoliškima duhovnikoma Kovačiču in Slaviču je Prekmurje po Versajski pogodbi pripadlo Sloveniji. Vse druge teorije, ki so se skušale uveljaviti tudi ob praznovanju stote obletnice priključitve Prekmurja matični Sloveniji, pomenijo sprevračanje zgodovine za ideološke in celo osebne interese novodobnih politikov.

## LITERATURA

- Granda, Stane, *Mala zgodovina Slovenije*, Celjska Mohorjeva družba, Celje-Ljubljana 2008.
- Kontler, Laszlo, *Madžarska zgodovina*, Slovenska Matica, Ljubljana 2005.
- Kovačič, Fran, *Ljutomer: Zgodovina trga in sreza*, Zgodovinsko društvo, Maribor 1926.
- Lažeta, Andrej, *Povsod pokažimo, da smo Slovenci: kaj se je v Prekmurju godilo leta 1918 in do poletja 1919?*, samozaložba, Murska Sobota 2019.
- Nidorfer, Mirko, (ur.), *Slovenska politična zavest od Zedinjene Slovenije do taborov in samostojne Slovenije – 1848–1868–1998, ob 130-letnici 1. slovenskega tabora v Ljutomeru*, Maribor–Ljutomer 1998.
- Novak, Vilko, Ivanocyjevo slovstveno delovanje in njegov pomen za Prekmurske Slovence, v: *Ivanocyjev simpozij v Rimu 1984* (ur. Vilko Novak), Slovenska bogoslovna akademija v Rimu, Ljubljana 1985.
- Pančur, Andrej, Leto 1848 in oblikovanje programa Zedinjena Slovenija, v: *Slovenska novejša zgodovina 1* (ur. Jasna Fischer et. al.), Mladinska knjiga, Ljubljana 2005, str. 24–31.
- Slavič, Matija, *Naše Prekmurje* (2. dop. izd.), Pomurska založba, Murska Sobota 1999.
- Stres, Anton, *Leksikon filozofije*, Celjska Mohorjeva družba, Celje-Ljubljana 2018.
- Vošnjak, Josip, *Spomini* (ur. Vasilij Melik), Slovenska matica, Ljubljana 1982.
- Vrbnjak, Viktor, Prvi slovenski tabor v Ljutomeru, v: *Svet med Muro in Dravo* (ur. Viktor Vrbnjak), Založba Obzorja, Maribor 1968.
- Zver, Stanislav, Dr. Franc Ivanocy in Mohorjeva družba, v: *Ivanocyjev simpozij v Rimu 1984* (ur. Vilko Novak), Slovenska bogoslovna akademija v Rimu, Rim 1985.
- Zver, Stanislav, *Slovenstvo Jožefa Klekla st. (1874–1948) v medvojnih dokumentih (1941–1945) v luči predvojnih dogodkov*, doktorska disertacija, Ljubljana 2000.

<sup>42</sup> Andrej Lažeta, *Povsod pokažimo, da smo Slovenci: kaj se je v Prekmurju godilo leta 1918 in do poletja 1919?*, Murska Sobota 2019, str. 92.

## POVZETEK

Na osnovi znanih zgodovinskih dejstev so za priključitev Prekmurja k matični Sloveniji pomembno vlogo odigrali prleški duhovniki. Slovenci med Dravo in Muro ter Slovenci med Muro in Rabo so več stoletij živeli v različnih političnih, kulturnih, družbenih, socialnih in gospodarskih okoliščinah. Dve stvari pa sta jim bili skupni: vera in jezik. Na zahodni strani Mure se je emancipacijsko jezikovno gibanje razvijalo od pomladi narodov naprej. Na vzhodni strani Mure pa ne, ker je bila madžarska prestolnica manj odprta za pretok idej kakor Dunaj. Intelektualci iz Prlekije, ki so študirali v Gradcu ali na Dunaju, so imeli bistveno boljše pogoje za svoj in narodni razvoj kakor tisti na vzhodni strani Mure. Oboji pa so vedeli, da eni in drugi govorijo jezik, ki ima veliko več skupnega kot pa prekmurščina in madžarščina. Ideja Zedinjene Slovenije na skupni jezikovni podlagi je bila gonilna sila akterjev, ki so bili na čelu narodnostnega gibanja v drugi polovici devetnajstega stoletja, kar je pripeljalo do delnega združevanja slovenskih pokrajin in po prvi svetovni vojni do priključitve Prekmurja k matični Sloveniji.

V pričujoči razpravi želimo pokazati na kulturne, politične, socialne in izobraževalne razlike protagonistov z obeh strani Mure, ki so imeli ključno vlogo pri združevanju slovensko govorečega prebivalstva.

**KLJUČNE BESEDE:** *Prekmurje, Prlekija, Zedinjena Slovenija, madžarizacija, katoliški duhovniki*

## Summary

### FROM CULTURAL DIFFERENCES TO A COMMON DECISION

Based on known historical facts, priests from Prlekija played an important role in the annexation of Prekmurje to the homeland of Slovenia. Slovenians between the Drava and the Mura, as well as Slovenians between the Mura and the Raba, lived for many centuries in different political, cultural, social, and economic circumstances. However, they had two things in common: religion and language. On the west bank of the Mura, the emancipatory linguistic movement had been developing since the Spring of Nations. On the east bank of the Mura, the situation was different since the Hungarian capital was less open to the flow of ideas than Vienna. Intellectuals from Prlekija, who had studied in Graz and Vienna, had significantly better conditions for their own and national development than those on the eastern side of the Mura, albeit both knew that they spoke a language which has much more in common than the language of Prekmurje and Hungarian. The idea of Zedinjena Slovenija (United Slovenia) on the common linguistic base was the driving force of the people who spearheaded



the national movement in the second half of the nineteenth century, which led to partial unification of Slovenian regions and, after the Great War, the annexation of Prekmurje to the motherland.

The article at hand strives to point out the cultural, political, social, and educational differences of protagonists from both sides of the Mura, who were crucial in the unification of the Slovenian-speaking population.

**KEYWORDS:** *Prekmurje, Prlekija, Zedinjena Slovenija, Hungarisation, Catholic priests*